

Terveysten ja sairauden etiikka

Johanna Ahola-Launonen
VTT käytännöllinen filosofia (2018)
Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu

- Terveysten ja sairauden erilaiset määritelmät ja näiden moraalisia ja poliittisia ulottuvuuksia
- Keskitymme erityisesti siihen, minkälaisia arvoja, normeja, ja yhteiskunnallisia oletuksia terveenä tai sairaana olemiseen liittyy, ja minkälaisia rakenteellisia syrjinnän ja eriarvoisuuden mekanismeja näihin oletuksiin nivoutuu
- Läpileikkaavana pedagogisena menetelmänä on rakentaa esimerkkien avulla ”eettisen ajattelun työkalupakkia”, jonka avulla voi harjoitella erilaisten eettisten näkökulmien tunnistamista ja jäsentämistä.

“Miten pohtia eettisesti?”

”Tulkinnoille, johtopäätöksille ja terveyteen liittyvälle eettiselle arvopohdinnalle on luonteenomaista ehdollisuus ja avoimuus. Toisin sanoen hyvässä vastauksessa punnitaan vaihtoehtoisia näkemyksiä tai huomioidaan poikkeuksia ja erityistapauksia, joita tarkastellaan kriittisesti suhteessa kulttuuriin ja eri aikakausien yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

Esim. arvot, normit, velvollisuudet, motiivit, seuraukset, oikeudet, hyveet”

https://tiedostot.ylioppilastutkinto.fi/kokeet/2022-09-14_TE_fi/grading-instructions.html

Kun on tunnistettu erilaiset eettiset näkökulmat, niistä voidaan ryhtyä keskustelemaan ja punnitsemaan niitä!

Mitä faktoja
kysymykseen liittyy?

Ovatko ne oikeastaan
faktoja, vai arvolauseita?

Mitä arvoja, intressejä, ja
preferenssejä on mukana?

Kenen tai keiden
moraaliargumentteja nämä ovat?
Ovatko ne hyvin perusteltuja?

Argumentti

- **Argumentti** ([lat. arguo](#), väittää, osoittaa) on perusteltu väite tai perusteltu mielipide jonkin asian puolesta tai sitä vastaan
 - Mitä oletuksia sinun tai muiden argumenttien takana on?
 - Totuudellisuuden ja virheettömyyden arviointi ("faktat")
 - Arvolauseiden hyväksyttävyyden arviointi ("arvot")
 - Ajatteletko itsesi vai kaikkien osapuolien kannalta?
 - Mistä tiedät mitä muut ajattelevat tai minkälaisia "nuo toiset" ovat?
 - Ovatko oletuksesi tosiasioita vai arvolatautuneita ennakkoluuloja?
 - Miksi kenenkään pitäisi olla kanssasi samaa mieltä?
 - Entä jos et tietäisi, kuka olet jossain tilanteessa – mitä silloin olisit mieltä?
 - Kaikilla on oikeus omiin mielipiteisiin, mutta ei omiin faktoihin
 - **Ja on olemassa parempia ja huonompia argumentteja!**

Tässä on vastauksesi siihen, kun joku kysyy, onko etiikka vain mielipideasia

Usein naamioituvat toisikseen!

Työkaluboksi, osa 1: **Oletusten perkaaminen**

Normatiivinen
arvolause vs.
Deskriptiivinen
kuvaileva lause

Esim: “Kauneuskirurgia pitäisi kieltää”

Mitä kaikkea oletetaan, kun sanotaan, että kauneuskirurgia pitäisi kieltää?

Mitä faktoja ja arvoarvostelmia lauseen takana on?

Minkälaista luokittelua ja valtaa lauseen pääkäsitteisiin liittyy?

Kuka saa päättää, miten käsite määritellään, ja minkälaisia arvoja ja asenteita siihen liittyy?

Kenen arvoja ja asenteita nämä ovat? Mistä ne tulevat? Keitä ne palvelevat?

Miten kauneuskirurgia määritellään?

- Mitkä toimenpiteet lasketaan mukaan, mitä tarkalleen ottaen pitäisi kieltää?
- Vaikuttaako ”lääketieteellinen tarve” asiaan? Mutta kuka saa määrätä, onko toimenpide lääketieteellisesti tarpeellinen?
- Miksi etuliite ”kauneus” herättää tunteita?
- Miksi tähän ylipäänsä on tullut etuliite ”kauneus”?

Mitä kieltämisellä tavoitellaan?

- Onko kieltäminen ylipäänsä tehokas keino saavuttaa ”toivottu käytös”?
- Ketä tässä halutaan suojella? Heitä, jotka eivät käytä vai jotka käyttävät?
- Onko tässä ylipäänsä mikään suojelu taustalla vai joku muu päämäärä?

Mitä kauneuskirurgiasta oletetaan?

- Vaarallista, turhamaista, epäreilu kilpailuetu, yksilön vapauksiin kuuluva ostohyödyke, elämänlaadun kohentaja, viihdyke, markkinasektori...
- Mistä nämä oletukset ovat peräisin?
- Kenen oletuksia ne ovat?
- Miksi juuri kauneuskirurgia pitää kieltää esim. vaarallisuuksista tai markkinoista?

Mitä oletetaan ”kohderyhmästä”?

- Keneltä erityisesti pitäisi kieltää?
- Keiden tekeminä pitäisi erityisesti kieltää?

**Ja niin edespäin! Anna kysymyksen
”mitä kaikkea oletetaan” ohjata ajattelua!**

Työkaluboksi, osa 2:

Etiikan kolme pääteoriaa

3 näkökulmaa, jotka auttavat katsomaan asiaa tarpeeksi monelta kantilta

*Keitä ja mitä tilanteeseen liittyy?
Kenen/Minkä kannalta pitäisi pohtia?*

Seurausetiikka	Oikeus- ja velvollisuusetiikka	Hyve-etiikka
Kenen kannalta?	Kenen kannalta?	Kenen kannalta?
Teon seuraukset Hyöty / haitta Onnellisuus / Kärsimys	Teko itsessään Minkälaisia oikeuksia, periaatteita, ja velvollisuuksia tekoon ja sen kohteisiin liittyy?	Tekijän ominaisuudet Minkälainen on hyvä farmaseutti? Mitä hyvä farmaseutti tekisi?

Pohditaan osapuolten kannalta

Lääkäriavusteinen itsemurha / eutanasia (Huom! Ero! (?))

Mitkä seikat vaikuttavat tärkeimmiltä?
Millä perusteilla? Miksi toisten pitäisi
olla kanssasi samaa mieltä?
Ajatteletko itsesi kannalta vai toisten
kannalta – keiden kannalta?

Seurausetiikka: Miten maksimoidaan hyvinvointi ja minimoidaan haitta, kärsimys?	Oikeus- ja velvollisuusetiikka: Oikeudet, velvollisuudet	Hyve-etiikka: Mikä olisi moraalisen ideaalin mukaista toimintaa?
Eutanasian tahtova sairas, sairaan omaiset, lääkäri, ... yhteiskunta, muut sairaat, muut omaiset, muut lääkärit		
Kenelle eutanasia aiheuttaa eniten kärsimystä? Kenelle sen tekemättömyys aiheuttaa eniten kärsimystä? Kumpi kärsimys on suurempi? Miten teko tai tekemättömyys vaikuttaa arvoihin ja yhteiskuntaan? Seuraako eutanasiasta kriteerien laajenemista?	Lääkärin velvollisuus ja oikeus pelastaa elämää Lääkärin velvollisuus ja oikeus vähentää kärsimystä Lääkärin oikeus... tehdä omantuntonsa mukaisesti? Onko? Potilaan oikeus saada kärsimystä vähentävää hoitoa Potilaan velvollisuus...? Omaisten velvollisuus...tai oikeus...? Yhteiskunnan velvollisuus...?	Mitä hyvä lääkäri tekisi? Mitä hyvä omainen tekisi? Mitä hyvä potilas tekisi? Mitä hyvä yhteiskunta tekisi?

"Miten pitäisi toimia?"

Vastauksena hyve-etiikka

Aristoteles (384-322 e.a.a.)

- Ihmisen päämäärä on hyvä elämä/onnellisuus ja sinne päästään elämällä luonteenhyveiden mukaisesti
- Hyvä ihminen elää luonteenhyveiden eli hyveen mukaan: **hän toimii hyvin ja hänellä on hyvät motiivit**
- **Hyvä teko** on hyveen mukainen, ja **ilmentää moraalista ideaalia**: Se on teko, jonka moraalisesti ideaalinen persoona kyseisessä tilanteessa tekisi.
 - Mitä hyveellinen ihminen / opettaja / kansalainen (Jeesus, äiti Teresa...) tekisi?
- Hyveet ovat "keskivälejä", paheet ääripäitä (ei pelkuri eikä tyhmänrohkea, vaan rohkea)
- Hyveellisyys on opittava asia, johon vaikuttaa ennen kaikkea kasvatus perheessä, yhteisössä, ja yhteiskunnassa. Hyve tarvitsee myös tietyt olosuhteet.

Haaste: mikä nyt sitten on hyvää milloinkin?
Miksi juuri nämä hyveet?

Hyve-etiikka: Väärinymmärryksiä ja monimutkaisuuksia

- Monien mielestä vaikeinta hahmottaa
 - Mutta voi selventää asiaa ammatin tai tietyn position kannalta.
 - Usein ”itsensä kehittämisen etiikkaa”, mutta sitäkin tarvitaan
 - Esim: pitääkö opettajan olla mukava oppilaalle?
 - Voi olla, että oppilaiden oikeuksien tai teidän velvollisuuksienne kannalta voisi olla pikkuisen ikävä ihminen. Oppimistuloksienkaan, eli seurauksien, kannalta pieni ikävyys ei ehkä olisi suuri miinus. Pieni ikävyys ei tuottaisi suoraa haittaa. Mutta: *hyvä opettaja, eli moraalisen ideaalin mukainen opettaja* haluaisi olla mahdollisimman mukava, tukea oppilasta hänen elämässään, olla läsnä, jne.
- “Hyve-etiikka on vain tylsää keskitietä”
 - Ei, hyveen keskiväli on eri asia kuin “kohtuullisuus koko ajan ihan kaikessa”.

"Miten pitäisi toimia?"

Vastauksena seuraus/hyötyetiikka

Jeremy Bentham
(1748-1832)

John Stuart Mill
(1806-1876)

Harriet Taylor Mill
(1807-1858)

- Radikaalisti erilainen tapa ymmärtää moraalin objektiivisuus: ei ihmisluonto ja motiivit koska niitä ei voi mitata, mutta lopputulosta voi.
- **Seurauksien painottaminen:** Netto-onnellisuus, kipu, nautinto, hyöty, haitta
- "Liberaaliutilitarismi": Paras netto-onnellisuus saadaan, kun kunnioitetaan yksilöiden vapautta.
 - Vapautta rajoittaa haittaperiaate: saat tehdä mitä haluat, kunhan se ei tuota haittaa toisille
- Oli aikansa edistystä, että ylipäänsä ajateltiin valtion tehtäväksi ihmisten hyvinvoinnin maksimoiminen!

Haasteet:
Miten lasketaan?
Mitä lasketaan?
Miten painotetaan?

Vähemmistöt?

Seurausetiikka: Väärinymmärryksiä ja monimutkaisuuksia

- “Minun mielestäni seuraukset ovat tärkeimpiä”
 - Yritä muistaa, että jos katsottaisiin vain seurauksia, sillä voisi olla todella huonoja seurauksia heille, keitä enemmistö ei muista, halua ottaa huomioon, tai edes tajua olevan olemassa.
 - Lopulta silläkin olisi huonot seuraukset, että kaikki tietäisivät, että vain enemmistöllä on merkitystä
- “Kylmää ja laskelmoivaa?”
 - Vain, jos ajatellaan vain esim. talousutilitarismia jossa vain rahalla/ liikevaihdolla/tms. on merkitystä vaakakupeissa
- Seurauseettisen päättelyn oikeellisuus riippuu usein spekulatiivisista tulevaisuuksista, jotka pitää osata kyseenalaistaa
 - Mihin olettamuksiin spekulatiiviset tulevaisuudet perustuvat?
 - ”Jos huumausaineiden käyttö ei olisi enää rikos, niin kohta kaikki piikittäisivät heroinia suoraan suoneen”

”Miten pitäisi toimia?”

Vastauksena oikeus- ja velvollisuusetiikka

- Teoissa on muutakin arvioitavaa kuin seuraukset! Moraalilla ole mitään tekemistä nautinnon kanssa. Moraalinen teko tehdään velvollisuuden tunnosta. Moraalisuus on usein kamppailua ja vaikeaa.
- **Oikeudet ja velvollisuudet, periaatteet – esim ”ihmisarvo”** on periaatteena arvokas itsessään, eikä sen arvoa voi/tarvitse selittää hyvillä seurauksilla

”Toimi aina niin että voisit kuvitella toiminnastasi johdettavan yleisen moraalilain” → Pyrkii oman edun ajamisen välttämiseen

”Kohtelee ihmistä aina päämääränä, älä koskaan vain välineenä”
→ Universaalin ihmisarvon ja ihmisoikeuksien pohja

- Oikeuksiin ja velvollisuuksiin pohjaavat periaatteet ovat parempia ”suojelijoita” kuin esim. seuraukset (esim. lupausten säilyttäminen)
- Joskus seurauksia katsova etiikka voisi olla helpompi vaihtoehto (ainakin itselle), mutta tällöin velvollisuusetiikka sanoo meille että ei käy, koska muuten loukataan esim. ihmisarvoa, ihmisoikeuksia, käytetään ihmistä välineenä, ajetaan omaa etua, jne.

HUOM!
Moraalilaki ≠
Yhteiskunnan
säättämä laki

Immanuel Kant
(1724-1804)

Haaste:
Joustamattomuus
("älä valehtelee")

Oikeus- ja velvollisuusetiikka: Väärinymmärryksiä ja monimutkaisuuksia

- Muista, että kyseessä ovat **moraalilait** ja **moraaliperiaatteet** – kyse ei siis ole valmiiksi säädetyistä lakipykälästä, säännöistä, ja ohjeista.
 - Moraalisen keskustelun tarkoitus on nimenomaan tarkistaa, kritisoida, ja arvioida näitä olemassa olevia periaatteita!
 - Ihmisten lait tietenkin perustuvat moraalikäsitteisiimme – mutta laki on olla moraaliton, tai moraalittomaksi myöhemmin todettava!
- Usein kyseessä on oikeuksien ja velvollisuuksien ”kilpailutilanne” – on todella tärkeää pystyä listaamaan ja vertailemaan, minkälaisia erilaisia velvollisuuksia ja oikeuksia kuhunkin tilanteeseen liittyy!
 - Yhteiskunnan velvollisuus voi olla ehkäistä päihteidenkäyttöä, ja tätä voidaan ilmentää tekemällä huumausaineen käytöstä rangaistavaa
 - Mutta yhteiskunnan velvollisuus voi myös olla edistää terveyttä, ja voi olla, että käyttörakosten poistaminen ja haittojen vähentämisen politiikka edistäisi terveyttä enemmän kuin kieltäminen ja rankaiseminen

Ajattele kaikkia kolmea, ei ole tarkoitus “valita” vain yhtä!

Oikeus- ja velvollisuus-, seuraus-, ja hyve-etiikka ovat näkökulmia, joita kaikkia tarvitaan – kyse on painotuksista ja siitä, mitä korostetaan/pitäisi korostaa missäkin tilanteessa

- **Älä siis yritä ”valita parasta”!**

- Epäeettistä usein nimenomaan on se, että ollaan tehty jokin päätös pelkästään jonkun näkökulman kannalta, ja vieläpä pelkästään jonkun tietyn tahon näkökulman kannalta
- Toisaalta on joitain oikeuksia, mistä ajatellaan että ne pitää täyttää ”hinnalla millä hyvänsä” – esim. ihmisoikeudet. Jotkut oikeudet ovat tärkeämpiä kuin toiset.
- Eri teoriat eivät mitenkään välttämättä päädy eri ratkaisuihin

- **”KÄÄK! Pohdintani ei tuottanut yhtä oikeaa vastausta, tässähän tulee vain lisää kysymyksiä!”**

- Mutta eihän monimutkaiseen kysymykseen useinkaan ole helppoja vastauksia!
- Eettistä on se, että ymmärtää kysymysten monimuotoisuuden ja osaa punnita niitä tiedostavasti, kriittisesti, ja vastuullisesti.
- Tiedostamisessa on eettisen toiminnan alku! Kuvittele, jos et edes tiedostaisi ristiriitoja tai asian monimutkaisuutta!

Abortti

(Huom! Sikiöille, ei alkioille)

Mitkä seikat vaikuttavat tärkeimmiltä?
Millä perusteilla? Miksi toisten pitäisi olla kanssasi samaa mieltä?
Ajatteletko itsesi kannalta vai toisten kannalta – keiden kannalta?

Seurausetiikka: Miten maksimoidaan hyvinvointi ja minimoidaan haitta, kärsimys?	Oikeus- ja velvollisuusetiikka: Oikeudet, velvollisuudet	Hyve-etiikka: Mikä olisi moraalisen ideaalin mukaista toimintaa?
Raskaana oleva, siittäjä, heidän omaisensa, sikiö, lääkäri, yhteiskunta...		
Teon tai tekemättömyyden seuraukset	- Lääkärin velvollisuus ja oikeus pelastaa elämää - Lääkärin velvollisuus ja oikeus vähentää kärsimystä - Lääkärin oikeus... tehdä omantuntonsa mukaisesti? Onko? - Raskaana olevan ja siittäjän oikeudet ja velvollisuudet - Omaisten velvollisuus ja oikeus... - Yhteiskunnan velvollisuus ja oikeus..	Mitä hyvä raskaana oleva tekisi?
Seuraukset tulevalle lapselle, jos hänen huoltamiseensa ei ole edellytyksiä		Mitä hyvä siittäjä tekisi?
Seuraukset raskaana olevalle ja siittäjälle ja muulle perheelle, jos heillä ei olisi edellytyksiä hoitaa tulevaa lasta		Mitä hyvä perhe tekisi?
...		Mitä hyvä yhteiskunta tekisi?
Suuri Ristiriita: jos yhteiskunta haluaa kieltää abortin tulevan lapsen oikeuden tai kärsimyksen takia, mutta kiinnostus lapsen vointia ja oikeuksia kohtaan loppuukin kohdusta ulos tullessa. Naisilta otetaan pois kehon kontrolloinnilta, eikä lapsesta huolehtimisesta.		

Kun on tunnistettu erilaiset eettiset näkökulmat, niistä voidaan ryhtyä keskustelemaan ja punnitsemaan niitä!

Terveys ja sairaus: Määrittely, selittäminen ja rajaaminen

Terveys "TOP 5"- arvona

Miten sinä
määrittelist
terveyden?

Yksilön toimintakyky ja
autonomia

Yhteiskunnan toimintakyky
ja veronmaksukyky

“Kaikki haluavat olla terveitä ja että
toisetkin ovat terveitä”

Yliajava moraalinen asema tuottaa
tunkeutumista muiden arvojen reviirille

Terveyden vaalimiseen perustuva käsitys
siitä kuka on hyvä kansalainen

Yhteiskuntasuunnittelun oletus ”normaalista terveestä”

Terveys markkinasektorina – kenen etuja ”terveyden
edistäminen” palvelee?

Onko terveys ja sen edistäminen aina tärkeintä?

Tarkoittaako terveyden edistäminen yhdelle samaa kuin toiselle?

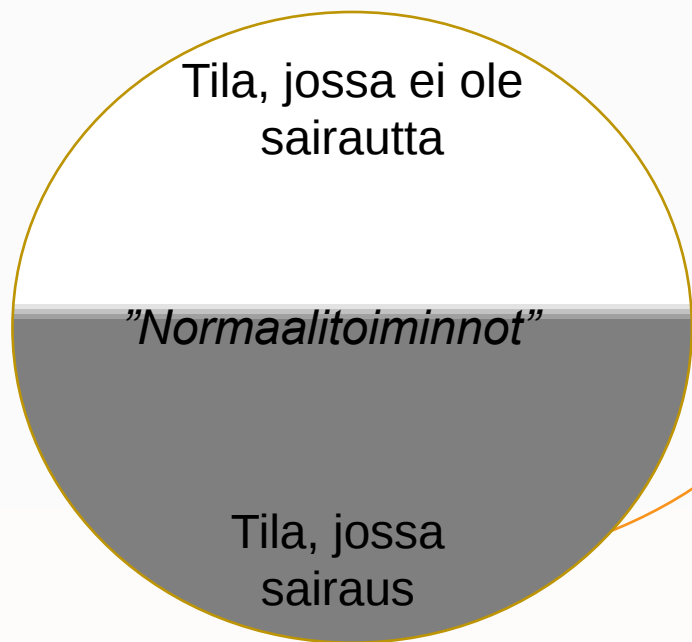
Paradoksi: yhteiskunnassamme korostetaan yksilön oikeuksia ja vapauksia, mutta kuitenkin pitäisi elää melko tarkalla ”terveellisellä” tavalla

Keskeiset tavat ymmärtää “terveys”

1. Tila, jossa ei ole sairautta

Terveys on arvokasta, koska sairaudesta on haittaa

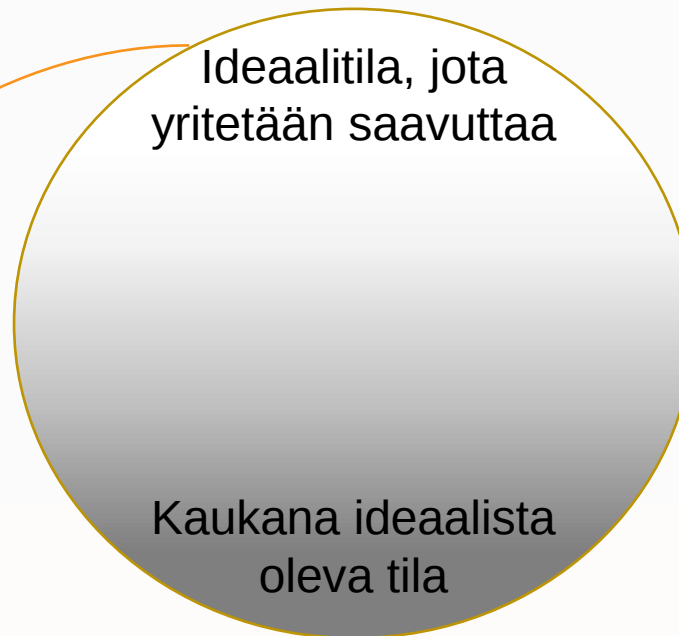
Jännite: mikä on ”normaalia”?

2. Ideaalitila, jota yritetään saavuttaa

Terveys on arvokasta: se mahdollistaa hyvän elämän

Jännite: terveys on ideaali, joka ei koskaan ole aivan saavutettavissa – aina voisi tehdä enemmän

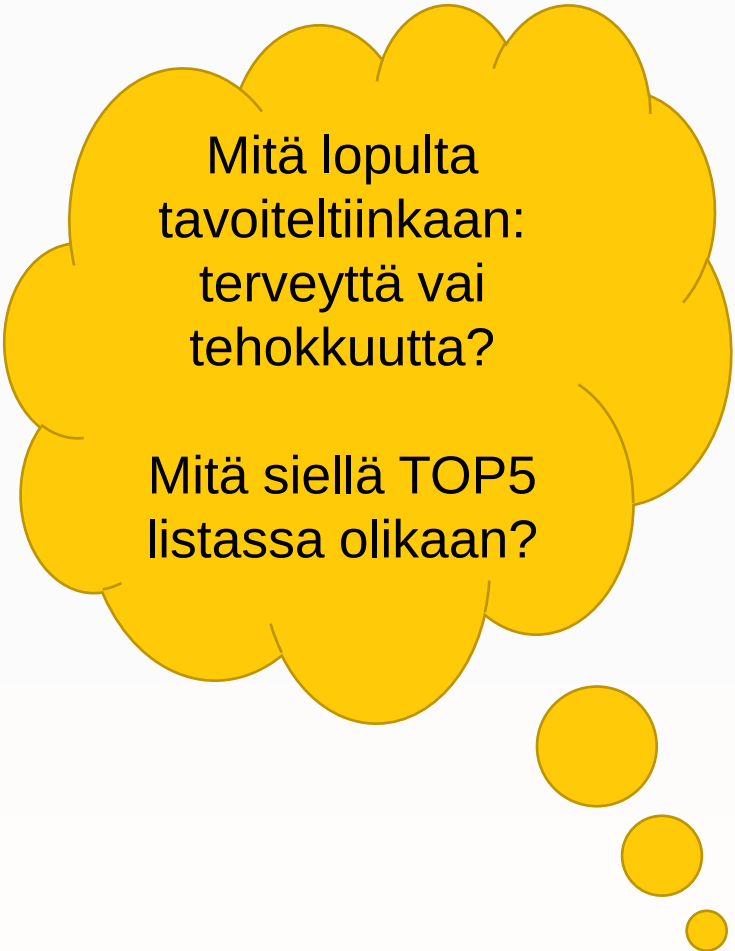

Se, miten terveys ja sairaus ymmärretään, vaikuttaa siihen mitä tutkitaan tai ei tutkita, mitä tutkimusta arvostetaan, miten hyötyä mitataan...

Jos halutaan ”edistää terveyttä”, niin minkälaista terveyttä halutaan edistää?

“Kohti ideaalia” ja medikalisaatio

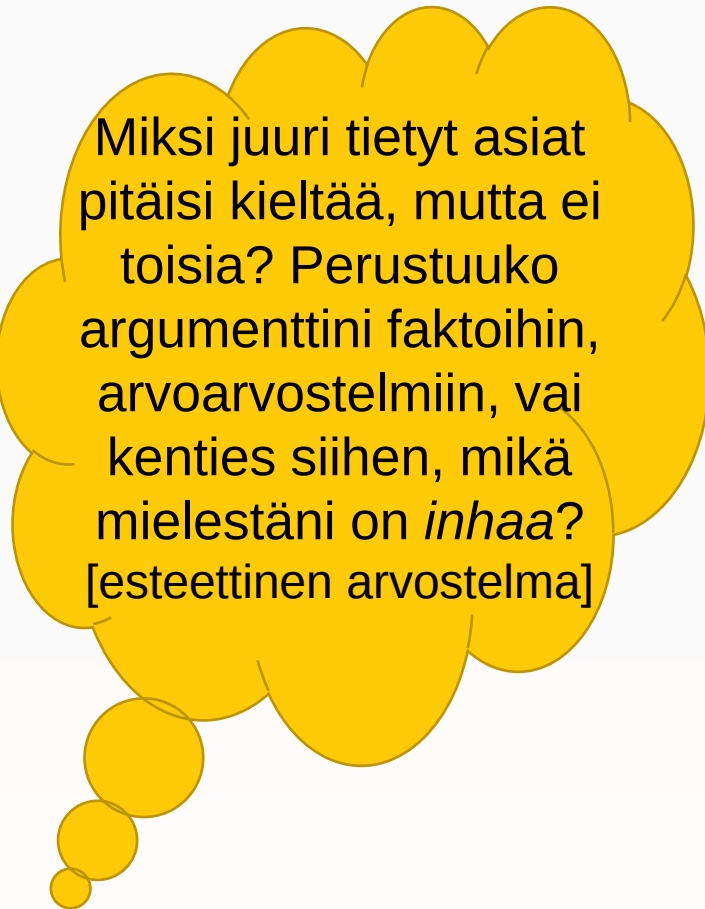
- Ylikorostunut elämän tarkastelu terveyden kannalta lääketieteellisesti
- Lääketiede laajenee alueille, joita on pidetty ei-lääketieteellisinä
 - Yhtäältä lisääntynyt terveystieto ja uudet hoitoalueet ovat hyvä asia
 - Toisaalta se voi tuottaa painetta tavoitella ideaalia, ja tällä voi olla haittavaikutuksia
 - Esim. syömishäiriöt
 - Esim. ADHD- ja narkolepsialääkkeiden väärinkäyttö
- Terveysarvot tunkeutuvat muiden arvojen reviirille
 - ”Olen hyvä työntekijä/opiskelija, koska olen fyysisesti hyväkuntoinen”
- Tavoiteltava ja riittävä terveys vs. terveyden tyrannia

Mitä lopulta
tavoiteltiinkaan:
terveyttä vai
tehokkuutta?

Mitä siellä TOP5
listassa olikaan?

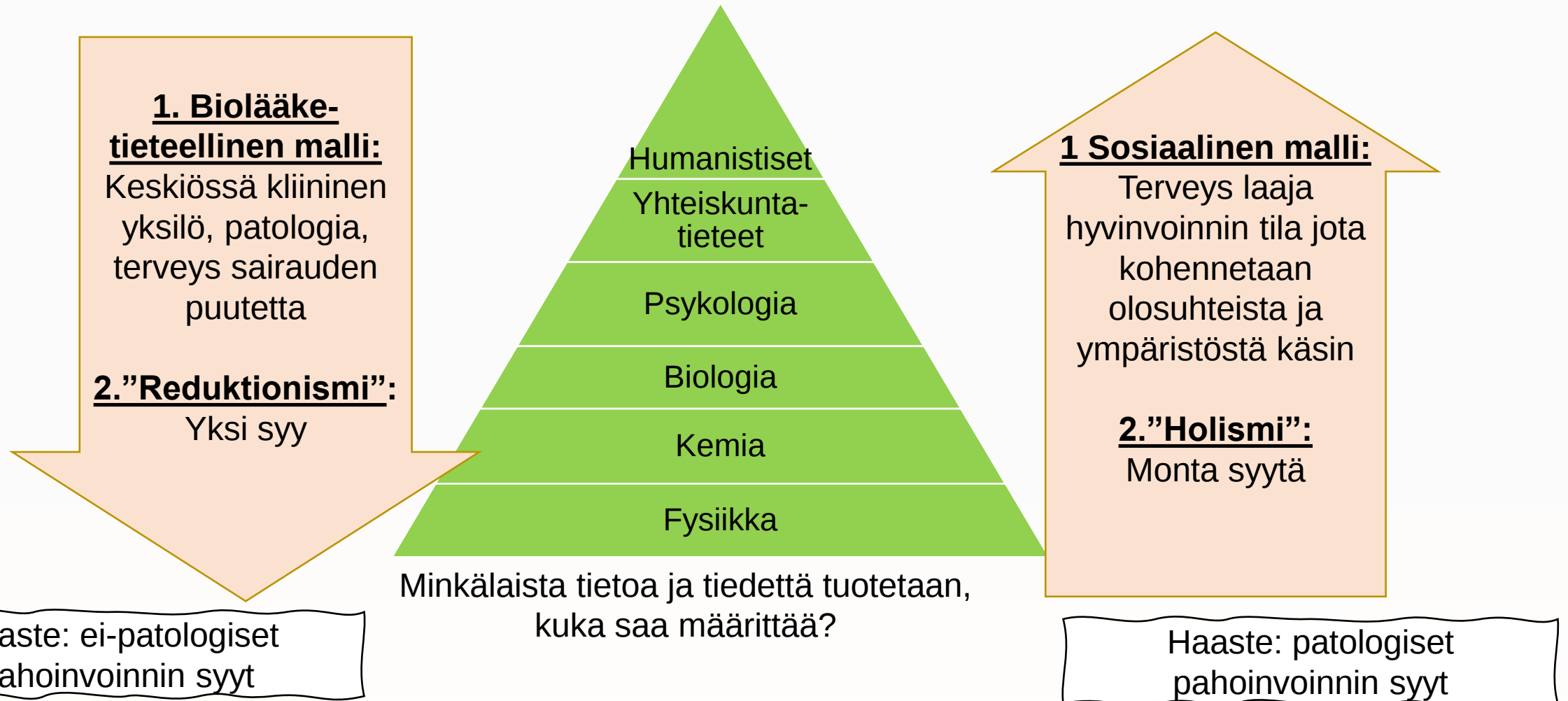
Terveysten suojele rajoituksilla

Miksi juuri tietyt asiat pitäisi kieltää, mutta ei toisia? Perustuuko argumenttini faktoihin, arvoarvostelmiin, vai kenties siihen, mikä mielestäni on *inhaa*? [esteettinen arvostelma]

- ”Terveyspaternalismi” vs. itsemääräämisoikeus
 - Haittaperiaate: jos on täysissä päätöksentekovoimissaan, yksilöä saa rajoittaa vain jos toiminnasta haittaa muille
 - Mutta miten määrittelemme ”haitan muille”?
 - Ja milloin ihminen valitsee aivan vapaasti ”haittansa”?
- Kaksi moraaliteoriaa risteää: yhteiskunnan kokonaishyöty vai oikeus päättää omasta elämästä?
 - Mutta mikä oikeasti on kokonaishyödyllistä?
 - Rajoittaminen on altista satunnaiselle moralisoinnille
 - Tyypillisesti argumentoidaan kuluilla tai terveyshaitoilla, vaikka taustalla onkin mielipide toiminnan moraalista turmeltuneisuudesta
 - Yliedustetut seksi, syöminen ja päihteet
 - Kilpaurheilu, nyrkkeily, duudsonit, ruskettuneisuus, liukkaat kengät talvella, autolla ajaminen, epäilyttävät dieetit, ja ortoreksia sen sijaan keräävät ihailua

Sairaus: kolme selitystapaa

Sairaus: kolme selitystapaa

3. Objektiivinen selitysmalli

- Sairaus on jotain, joka voidaan todeta objektiivisesti, riippumatta yksilöstä
- Selkeä viittaus siihen, mikä on "normaalia" (tilastollisesti)
 - Empiiriset tekijät, joihin voidaan redusoida (virus, myrky, geeni...)
 - Tai empiiriseksi tehdyt tekijät (tilastoidaan vointia ja päätetään, mikä on normaalia)

Haasteita:

- Mekanistinen käsitys: kaikki oireet eivät redusoidu
- Millä perusteella tilastoidaan "normaalia"? Esim. eri lähtötasot voinnissa
- Kliininen "normaali" on nuori, valkoinen mies

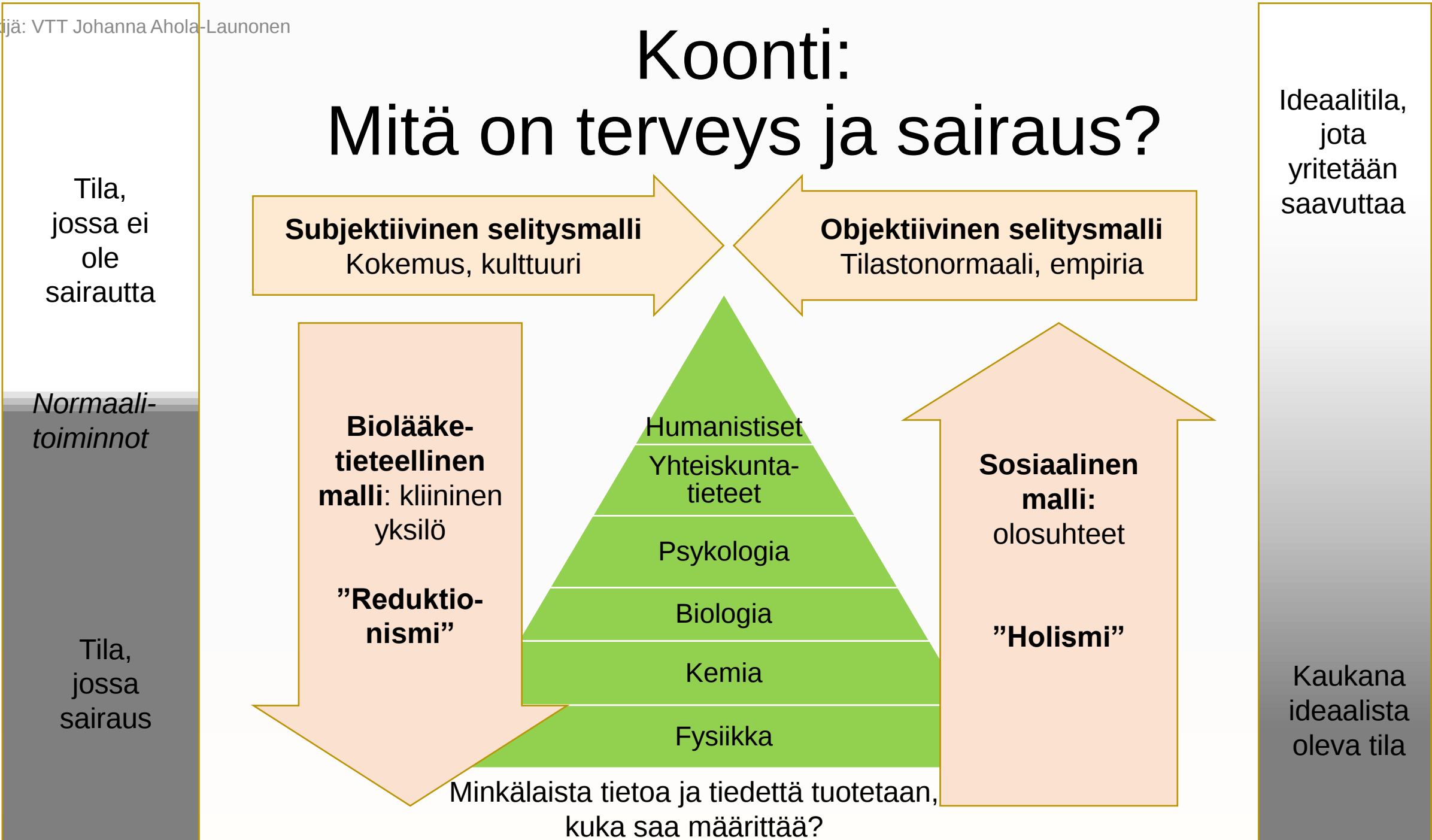
3. Subjektiivinen selitysmalli

- Mitä itse kukin kokee tai ei koe sairautena tai haittana
- Oma kokemus, oma mielipide
- Sosiaalinen ympäristö, kulttuuri, temperamentti, elämäntapa

Haasteita:

- Miten varmistaa tarpeellisen hoidon saanti selvästi sairaalle, jos hän kokee olevansa terve?
- Liika ja liian vähäinen hoitaminen
- Miten tehdä hoitosuosituksia?

Koonti: Mitä on terveys ja sairaus?

Tila,
jossa ei
ole
sairautta

Normaali-
toiminnot

Tila,
jossa
sairaus

Subjekttiivinen selitysmalli
Kokemus, kulttuuri

Objektiivinen selitysmalli
Tilastonormaali, empiria

**Biolääke-
tieteellinen
malli:** kliininen
yksilö

**"Reduktio-
nismi"**

Humanistiset
Yhteiskunta-
tieteet

Psykologia

Biologia

Kemia

Fysiikka

**Sosiaalinen
malli:**
olosuhteet

"Holismi"

Ideaalitila,
jota
yritetään
saavuttaa

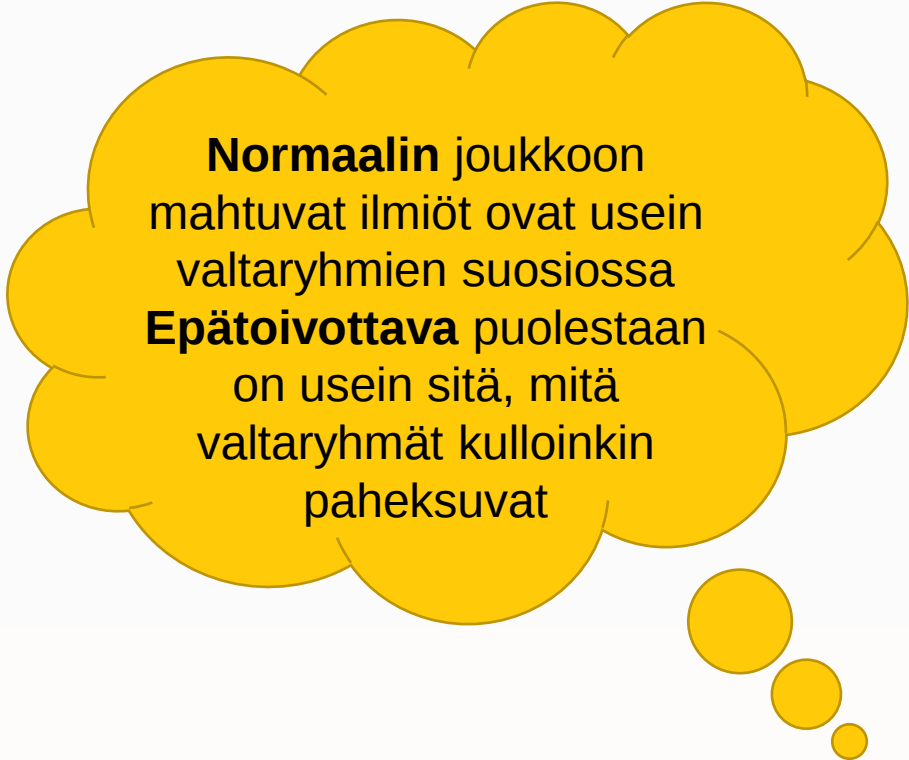
Kaukana
ideaalista
oleva tila

Minkälaisista tiedosta ja tiedettä tuotetaan,
kuka saa määrittää?

Terveys ja sairaus: Valta, syrjintä, ja moralismi

"Normaalin" kategoria, valta, ja syrjintä

- Sairaus vs. epänormaali vs. epätoivottava
 - "Epätoivottavien" ilmiöiden ja käyttäytymisen "siivoaminen" sairauksien luokkaan poliittisena vallankäyttönä
 - Naisten hysteriadiagnoosit 1800-luvulla
 - "Drapetomania" 1800-luvulla: "orjien pakenemistauti"
 - Seksuaalivähemmistöt ennen ja nyt, toisinajattelu ennen ja nyt
 - "Kunniattomat" ja "kunnialliset" sairaudet riippuen senhetkisistä "toivottavuuden" arvoista
 - Juuri nyt merkitsee paljon se, onko tila "itse valittua"

Normaalin joukkoon mahtuvat ilmiöt ovat usein valtaryhmien suosiossa
Epätoivottava puolestaan on usein sitä, mitä valtaryhmät kulloinkin paheksuvat

Mitä ihminen valitsee?

Ihminen ei ainakaan varmaan valitse sairautta

Ihminen saattaa valita riskikäyttäytymistä

Mutta me kaikki valitsemme riskikäyttäytymisiä!

Miksi tietyt valinnat ovat yhteiskunnallisesti ja moraalisesti merkittävämpiä kuin toiset?

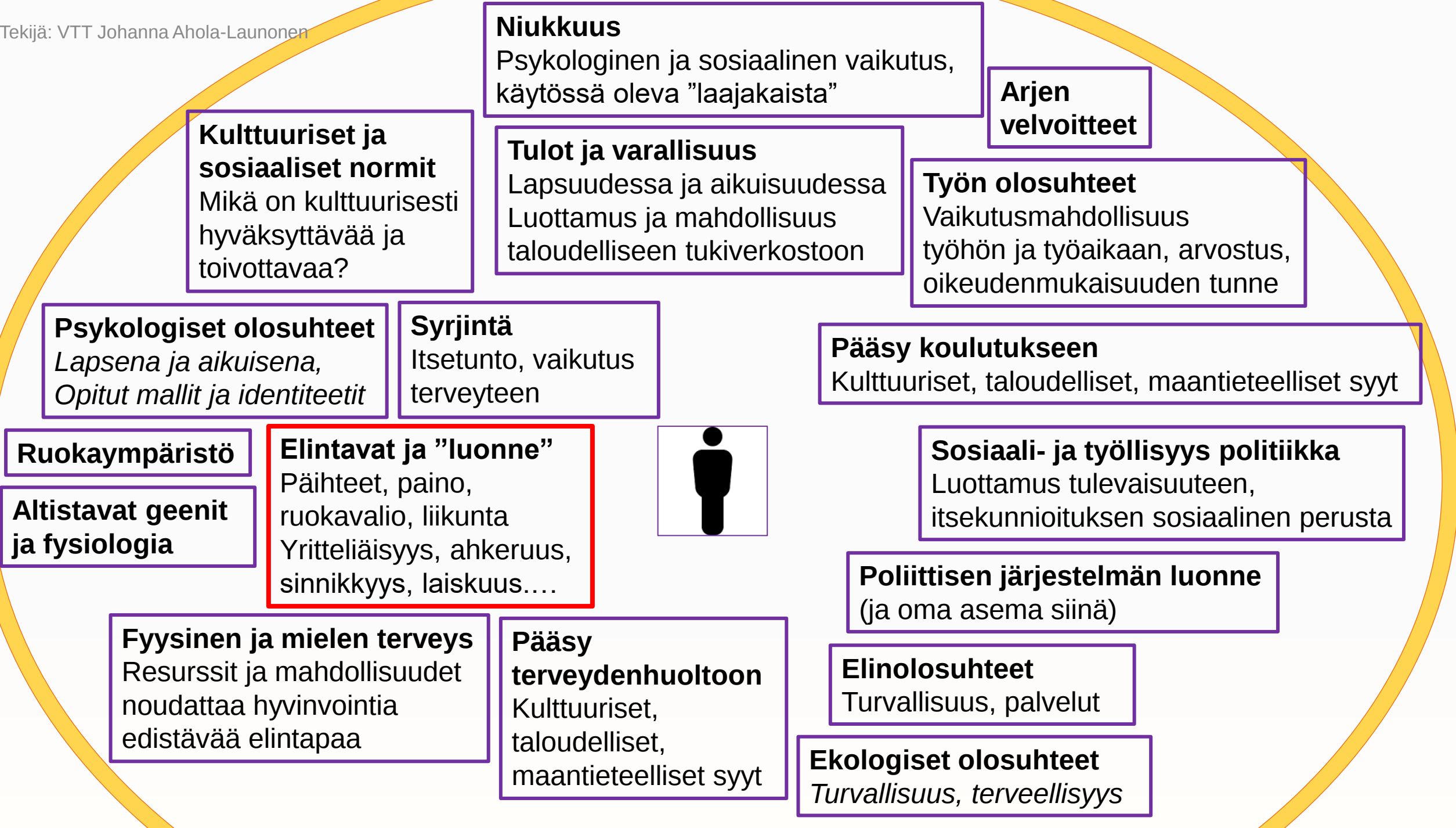

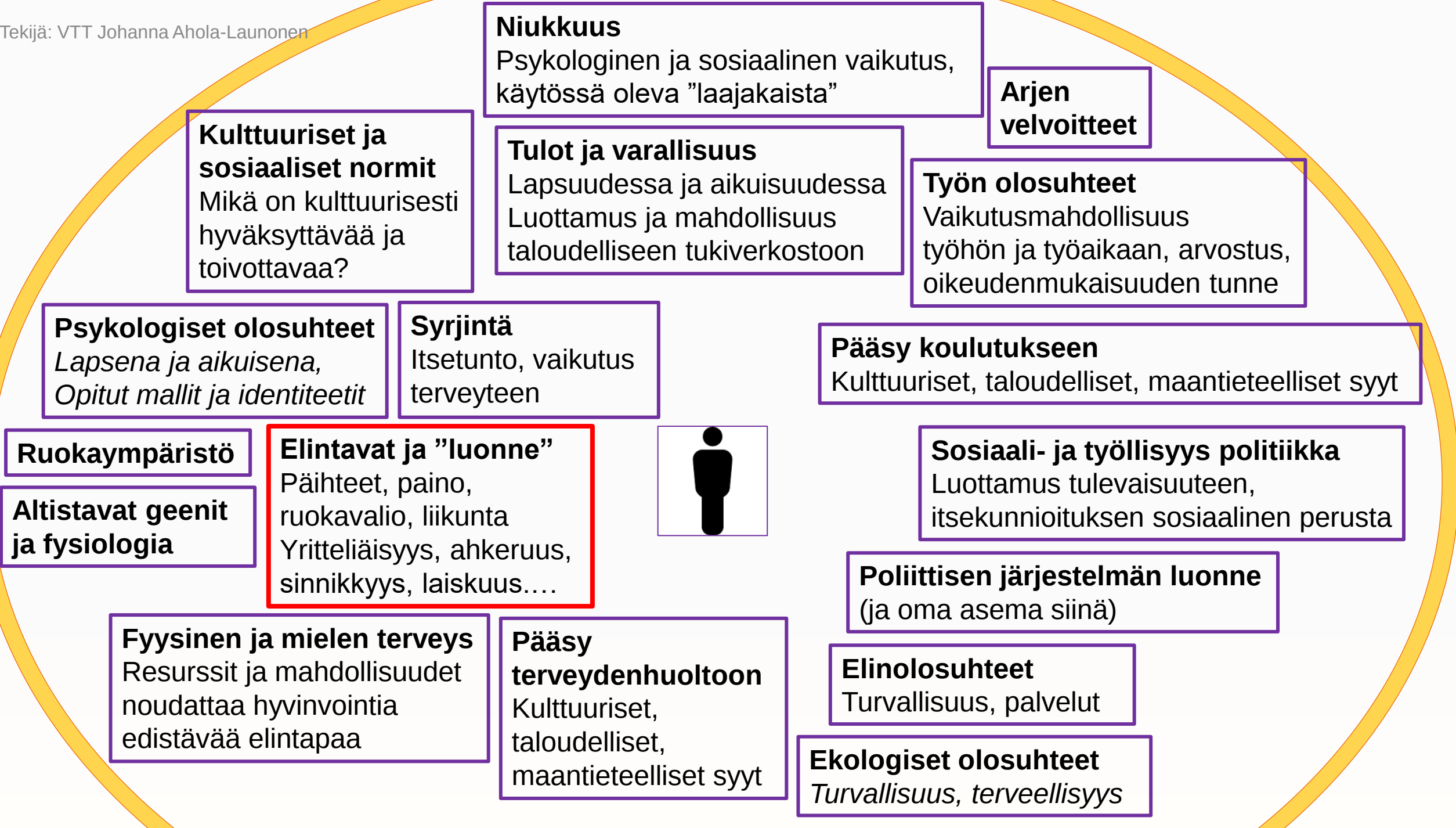
Riskikäyttäytymisen seuraukset?
Riskikäyttäytymiseen liittyvät oikeudet ja velvollisuudet?

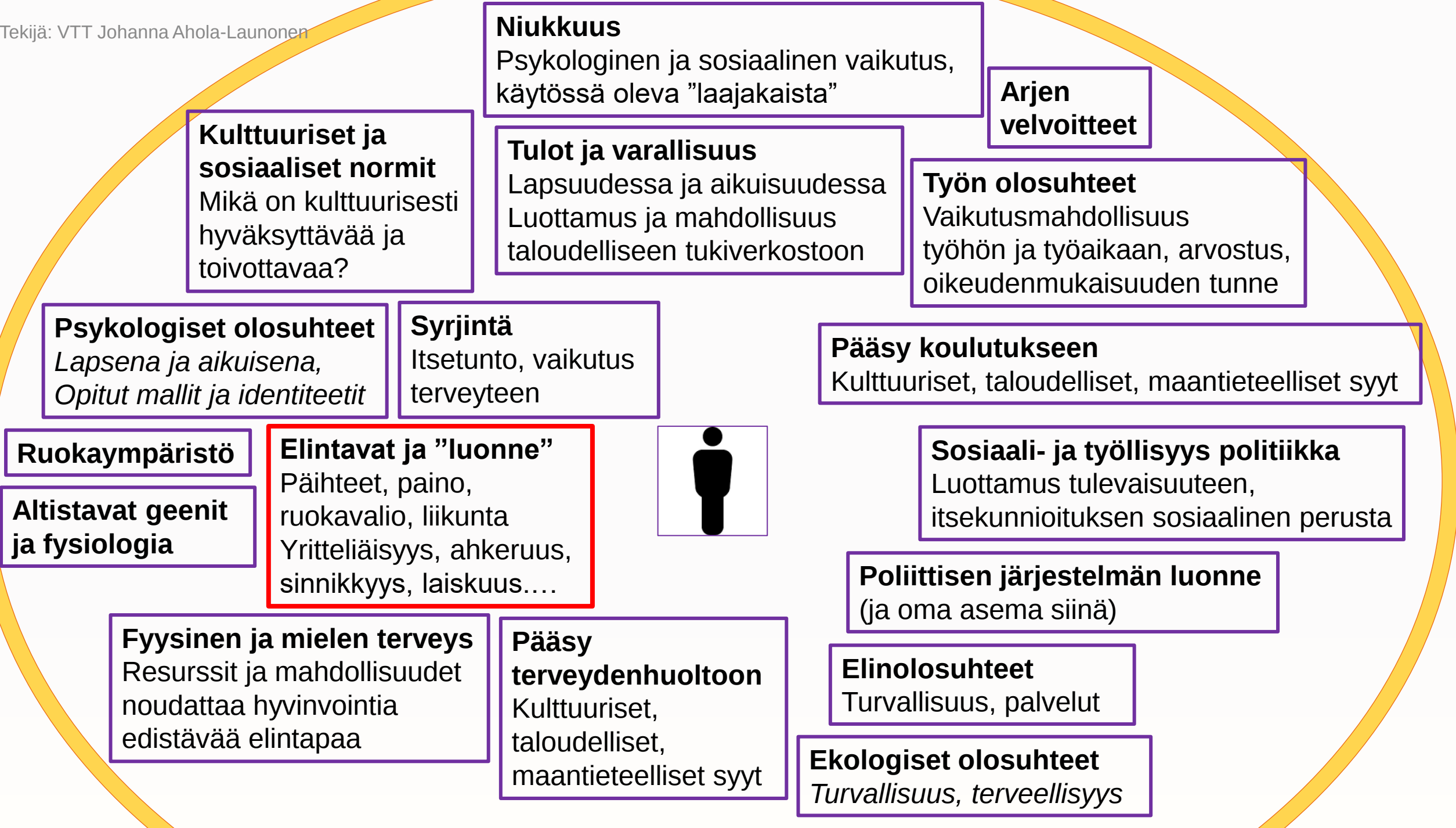
(Liiallinen) riskikäyttäytymisen vahtiminen
yllyttää syyttelyyn ja tunkeilevuuteen

”Miksi ihminen valitsi tehdä noin?”

”Miksi ihminen valitsi tehdä noin?”

Mieti:
Minkälaisia laatikoita
sinulle on elämäsi
sattunut?

Yksilön ”vastuullistaminen” terveyspoliittisena trendinä

- Osa laajempaa yhteiskunnallisten ilmiöiden de-sosialisaatiota (köyhyys, työttömyys)
- Etenkin ruoka-liikunta-päihteet elintapoihin liittyvissä sairauksissa, ja osana resurssikysymyksiä
 - Oletuksena ”eksperttipotilaat”, jotka täysin kontrolloivat omaa terveyttään ja valintojaan
- Stigmatisointi julkisessa keskustelussa ja terveydenhuollossa
 - Vaikeudet saada terveydenhuollosta asiallista palvelua
 - Esim. ylipainoisille puhutaan vain ylipainosta, vaikka olisi joku painoon liittymätön sairaus, vamma, tai oire
 - Tyypillisesti päihteidenkäyttäjän pitää päästä päihteestä eroon ennen kuin saa esim. mielenterveysapua

R. Omaheimo: Lihavuuteen liitetään ominaisuuksia jotka eivät oikeasti liity painoon mitenkään

https://yle.fi/a/3-12423304?fbclid=IwAR0khxp4bvK_ymVEqxoYYvTpDFZYS8im9jDaQ-o1_3VqbQvoDMH_BCNO1Rg

Rakenteellinen kehosyrjintä

Miksi läskinä eläminen on pahinta, mitä ihmiselle voi tapahtua? Entä millä tavalla normista poikkeava keho rajoittaa? Millaista on, kun edes hammaslääkärillä ei voi käydä saamatta laihdutusohjeita? Miksi painoindeksi pitäisi poistaa maailmasta? Miltä tuntuu, kun syömistä kommentoidaan ja siihen puututaan? Miksei läskeille ole tuoleja eikä läskin housuissa taskuja? Miksi elokuvan läskin pitää olla joko koominen sivuhenkilö tai epätoivoinen luuseri?

Millaista on elää, kun maailma opettaa, että omaa olemusta on syytä selitellä, häivyttää ja hävetä?

- Linkkilistan Raisa Omaheimo 2022: Ratkaisuja Läskeille (S&S) on erinomainen kuvaus kehoon liittyvästä rakenteellisesta syrjinnästä
- Kehopositiivisuus/ kehoneutraalius: tasa-arvoa tavoitteleva ihmisoikeusliike, joka pyrkii lopettamaan ulkonäkösyrynnän, ja nostamaan esiin marginalisoituja kehoja
 - Puhe “liian pitkälle menemisestä” tai “lihavuuden ihannoinnista” on absurdia, koska liike pyrkii lopettamaan syrjinnän, ei ihannoimaan mitään
 - Hyväksyvä, armollinen ja joustava suhtautuminen omaan kehoon edesauttaa hyvinvointia - syrjintä puolestaan edistää mielenterveysongelmia ja ongelmallista kehosuhdetta

Laihdutuskulttuuri

- Keskeinen osa syrjivää ympäristöä:
 - Hoikan/lihaksikkaan kehon samaistaminen hyvään ihmisyyteen, rasvaisuuden pelko, huolen lietsominen painoa kohtaan, ruokien arvottaminen, syömisen ja liikkumisen välinen ansaintasuhde ja niihin liittyvät säännöt, syömishäiriöille tyypillisen käyttäytymisen hyväksyminen, kuuriluontoinen ja itsekuria vaativa kausiajattelu
 - Nykyään tiedämme, että kuurimainen laihduttaminen ei ole suositeltavaa – vaan hyvinvointia edistävän elämäntavan omaksuminen. Mutta miten voi voida hyvin, jos ympäristö osoittaa jatkuvaa ja julkisesti hyväksyttyä syrjintää?
- Mainonta ja markkinasektori
 - Laihduttaminen ja epäterveellinen ruokaympäristö ovat molemmat suuria markkinasektoreita
 - Tietenkin myös muut kulttuuriset ilmiöt ja mielikuvamainonta tuottavat käyttäytymistä (jonka me sitten kaikki, yksilöinä ja erillisinä toisistamme, satumme valitsemaan....)

<https://syomishairioliitto.fi/blogi/mita-laihdutuskulttuurilla-tarkoitetaan-ja-miten-se-liittyy-syomishairioihin>

Linkkiliistassa:
Pertti Mustajoki:
Ruokaympäristön
muutos selittää pääosan
väestöjen lihomisesta
<https://www.duodecimlehti.fi/duo12373>

Terveysten ja vastuun paradoksi

Paradoksi

Ihmisen saattaisi joskus niin kovasti tehdä mieli paheksua ja syyllistää, mutta siitä on vain harvoin apua kokonaistilanteelle

- On helppoa katsoa yksilöön, mutta terveyden yhteiskunnalliset sosiaaliset tekijät mutkistavat asiaa
 - Yksilön ulkoiset tekijät vaikuttavat siihen, kenellä on paremmat mahdollisuudet terveyttä edistäviin elintapoihin
 - Minkälaisia laatikoita kenelläkin on?
 - **Toisille ”hyvät ja oikeat” valinnat ovat helpompia kuin toisille**
 - ”Oman valinnan” ja ”olosuhteen vaikutuksen” erottaminen liki mahdotonta
- **Mitä vastuuttamisella oikein tavoitellaan?**
 - Oikeus- ja velvollisuus, ja hyve-etiikka etsii heitä, joilla on hyveellisinä suurin oikeus saada tai paheellisina velvollisuus luopua
 - Epäreilua, koska kaikilla on erilaiset laatikot!
 - Seurausetiikka etsii tehokkaita seurauksia porkkanoin ja kepein
 - Mutta syyllistäminen harvoin edistää terveyttä!

Yksilö ja yhteiskunta

Individualistinen malli

- Sosiaaliset syyt jäävät vähemmälle huomiolle
- Pääasiallinen intervention kohde on yksilö
- Tämä malli pitää yksilöä vastuussa hänen omasta tilastaan

→ **Vaikka nämä asiat eivät aina ole yksilön kontrolloitavissa**

Sosiaalinen malli

- Intervention kohteena on sosiaalinen ja muu ympäristö
- Tämä malli mahdollistaa paremmin yhteiskunnan vastuun
- Pääsee käsiksi yhteiskunnalliseen epätasa-arvoon

→ **Mutta ei myöskään ole kenellekään etua luoda mielikuvaa, ettei mitään olisi tehtävissä!**

Melko viheliäistä! Miten voimaannuttaa ihmistä omista mahdollisuuksistaan suhtautumalla ilman moralismia?

Terveysmoralismi ja siihen liittyviä ajattelumekanismia

”Onnistujilla” on usein suuri taipumus moralismiin: jos minä onnistuin pinnistelyn avulla, miksi muutkin eivät onnistuisi?

(Mutta useimmiten onnistujalla on monia ”hyviä laatikoita” auttamassa pyrkimyksiään)

Poliittinen moralismi

Yksinkertaistava näkemys huono-osaisuuden syistä, joka kannustaa näkemään omat edut itse ansaittuna ja kyseenalaistamattomina; köyhyys nähdään jotenkin epämoraalisena – henkilö ei ole (oletetusti) tietynlainen, halutunlainen

Terveysmoralismi

Yksinkertaistava näkemys jonkun sairauden syistä, joka kannustaa näkemään oman terveyden itse ansaittuna ja kyseenalaistamattomana, sairaus/joku epäterveys nähdään jotenkin epämoraalisena – henkilö ei ole (oletetusti) tietynlainen, halutunlainen

”Epäonnistuja” voi toisaalta omaksua ”hyveellisen epäonnistujan roolin” ja kuvata onnellista lapsuuttaan ja hyviä lähtökohtiaan

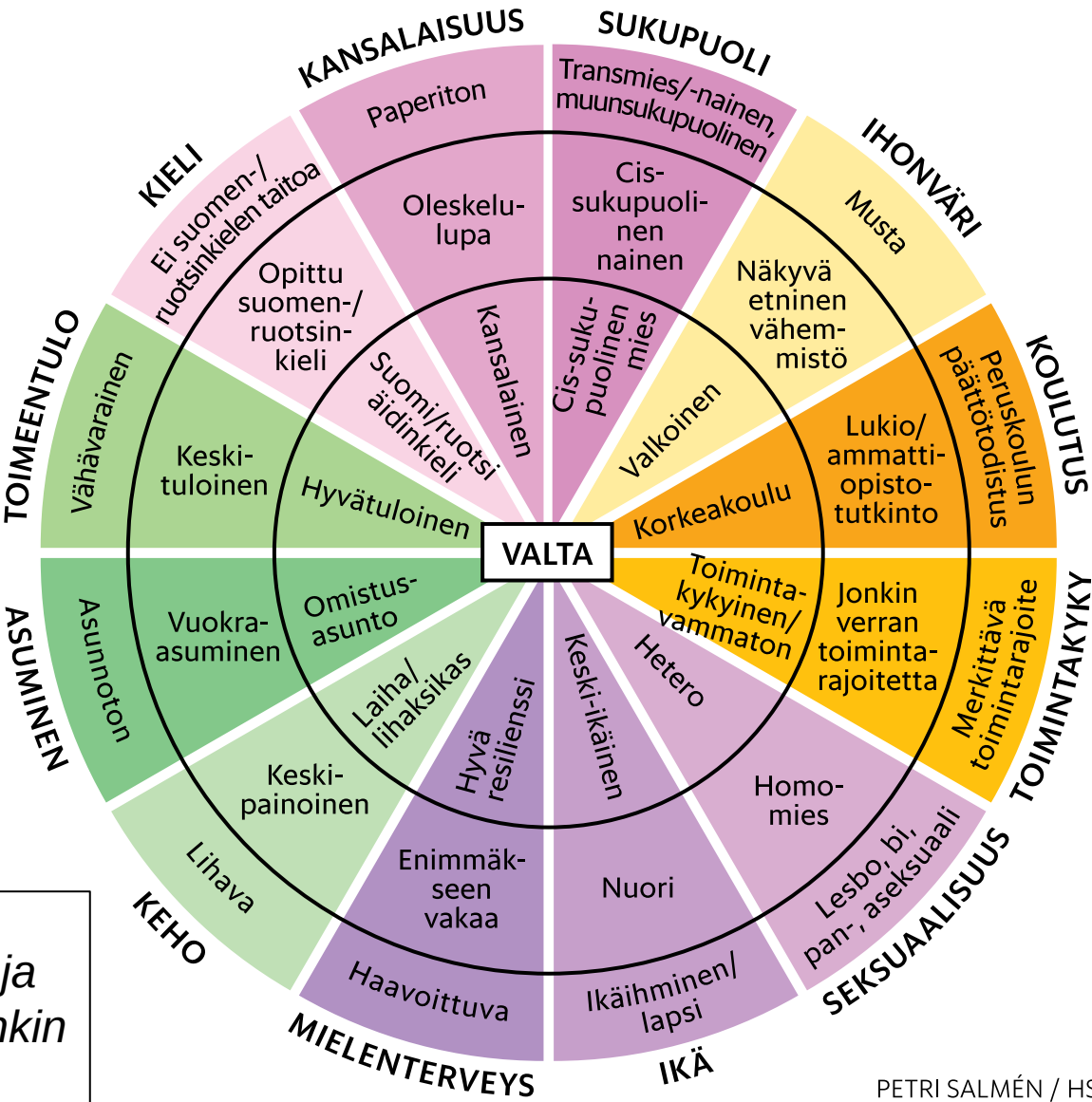
(vaikka todellisuudessa hänellä oli monia ”epäonnekkaita” laatikoita ympärillään)

Etuoikeuskehä HS 29.4.2021

Mitkä tekijät lisäävät tai kaventavat mahdollisuuksiasi?

”Juuri omaan elämään vaikuttavat asiat voisi saada parhaiten esiin vastaamalla kysymykseen, **pystynkö tekemään valintoja vapaasti**, [Turun yliopiston sosiologian professori Mikko] Niemelä ehdottaa. Mitkä seikat parantavat valinnanmahdollisuuksiasi? Entä mitkä heikentävät niitä?”

Huom! Kehästä sosioekonominen tausta ja sen vaikutukset (ja muutenkin tämä kehä on vain yksi hahmottelu)

“Legit” haluaisi kovasti vastuuttaa

Nimimerkki ”Legit”:
Kuviosta **puuttuu yksilön ominaisuudet** mm:
1. Ahkeruus - laiskuus
2. Älykkyys - tyhmyys
3. Pitkäjänteisyys - lyhytjänteisyys
4. Säästäväisyys - tuhlaavaisuus
Saatujen, kohdalle osuneiden tekijöiden lisäksi kysymys on ennenkaikkea siitä, millaisen siivun ja aseman elämässään itse haluaa hankkia. **Hyvin paljon on kiinni ihmisen omasta halusta** ja omien kykyjen käytöstä tai käyttämättä jättämisestä.

Äiti vm-81 on “onnistuja”

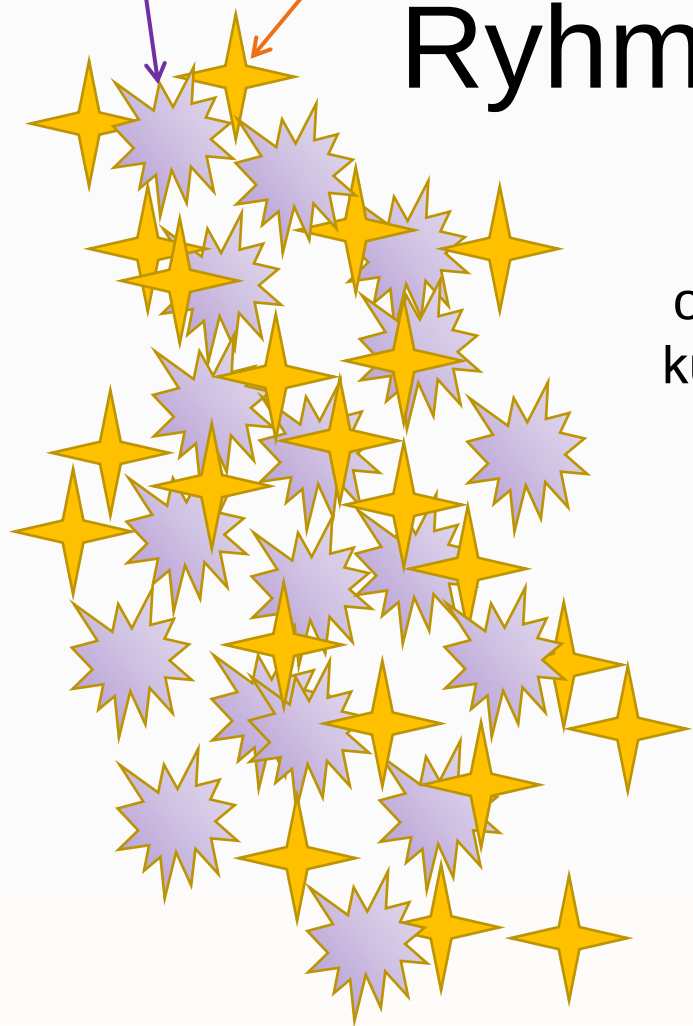
Nimimerkki Äiti vm-81: Tämä on hyvä pointti! Itse olen köyhästä eroperheestä lähtöisin. Vanhempani eivät olleet hyvin koulutettuja ... Pärjäsimme pienellä palkallani, elatustuella ja lapsilisillä jotenkuten ... Nyt olen itse kahden sijoitusasunnon omistaja sekä mieheni kanssa mökin ja ison rivitaloasunnon omistaja etelä-suomessa. Päivääkään en ole ollut työtön ja poikani on nykyään diplomi-insinööri ja töissä myös ... **vaan olen omalla toiminnallani saavuttanut mainitsemiä asioita.**

"Me" ja "muut":

Ryhmälinssin vaikutus ajatteluun

"Epätoivotut"

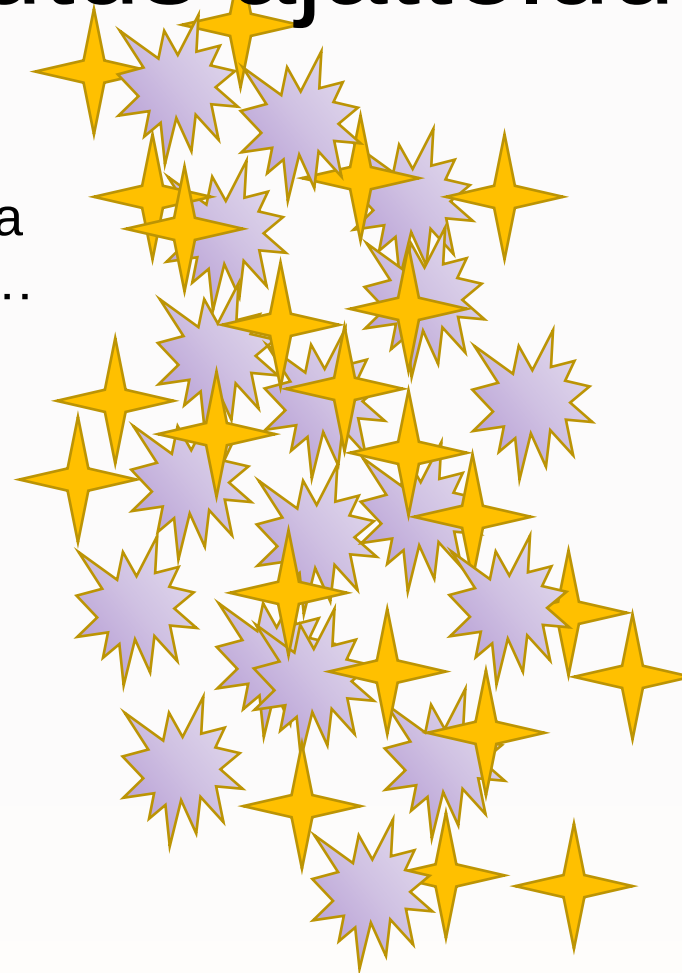
"Toivotut"

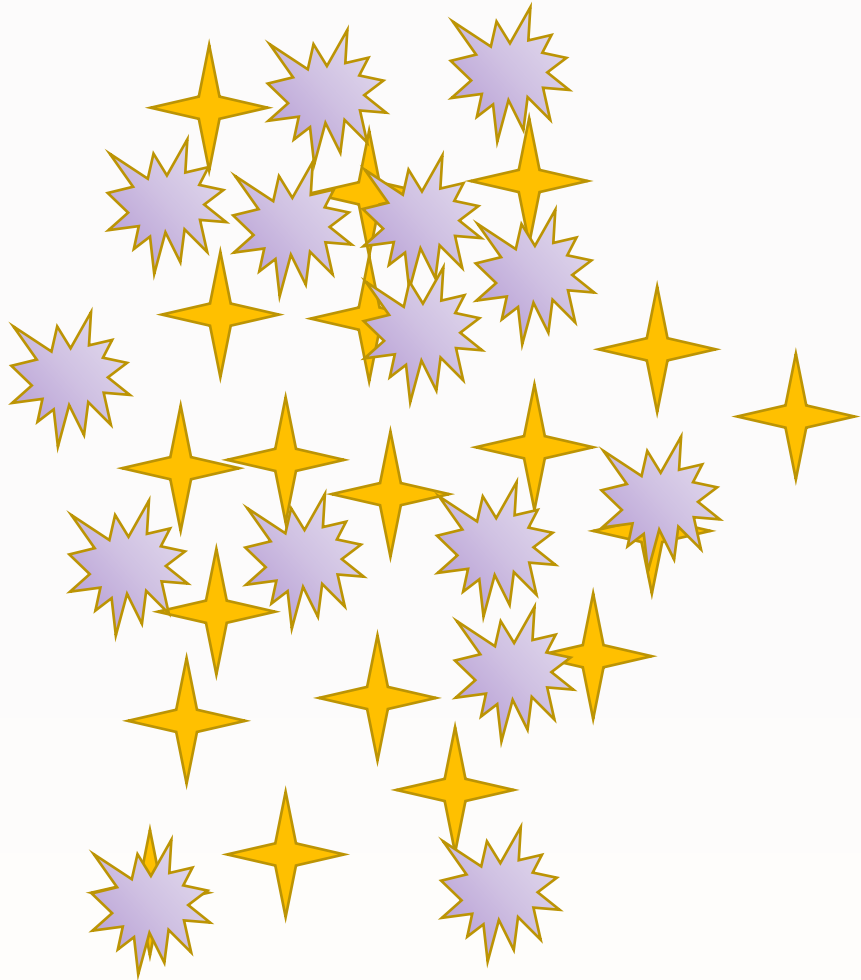
Molemmat ryhmät ovat oikeastaan melko samanlaisia kun tarkasti katsotaan, mutta...

"Meidän" ajatellaan olevan vastuullisia ja ahkeria – muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.

"Heidän" ajatellaan olevan vastuuttomia ja laiskoja, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.

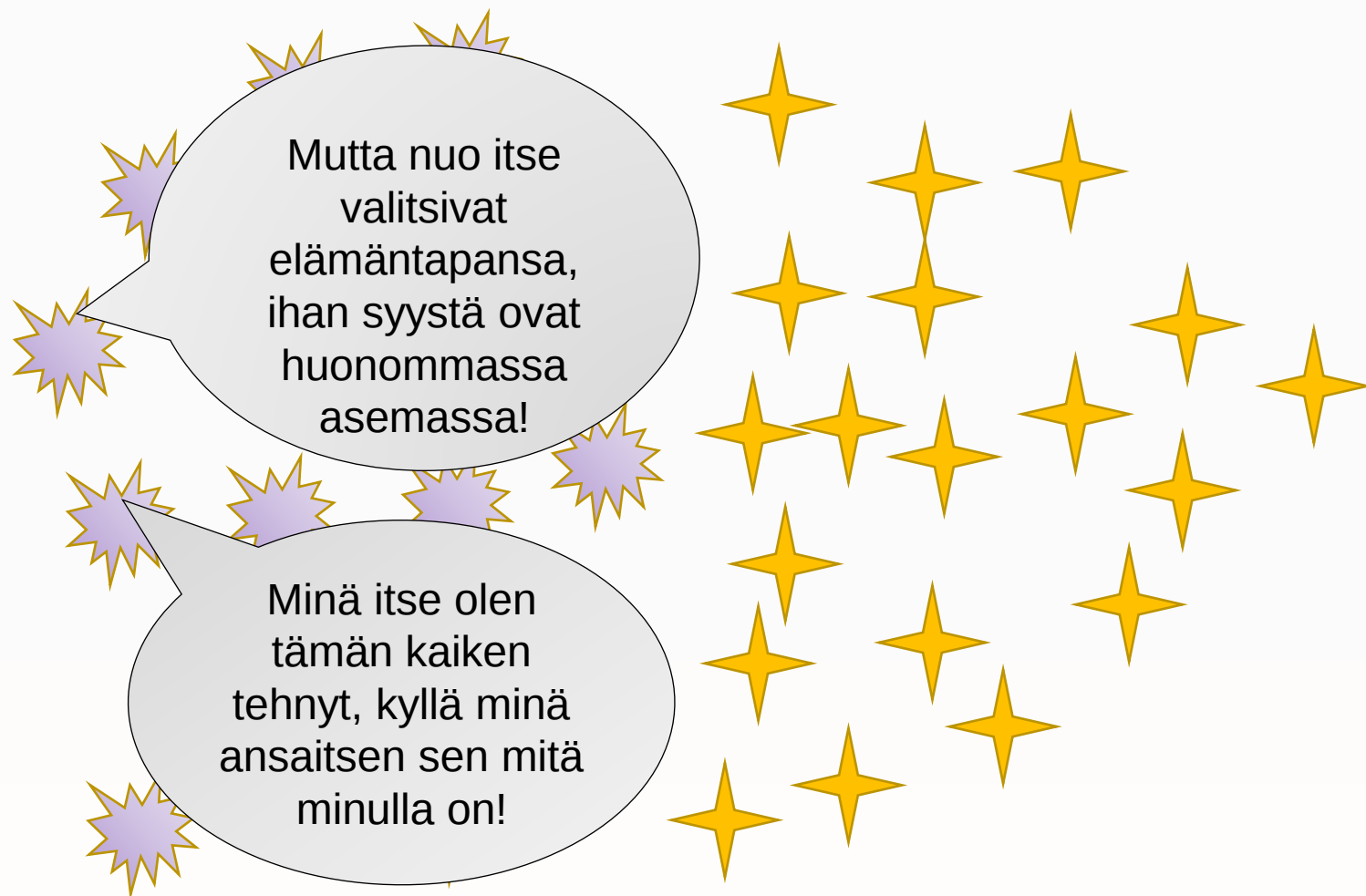
”Me” ja ”muut” Empatiakuilu

Jos sosiaaliset
elämät ovat tarpeeksi
kaukana toisistaan,
on vaikeampi
ymmärtää miksi ”nuo”
elävät tuolla tavalla

"Me" ja "muut"

Vastuun moralismi

Jos sosiaaliset elämät ovat tarpeeksi kaukana toisistaan, on vaikeampi ymmärtää miksi "nuo" elävät tuolla tavalla